

Safura HACIYEVA
Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
laboratoriyasının müdiri
Elmira ŞİRİNOVA
Baş laborant

KİTABXANALARDA ƏMƏYİN ELMİ TƏŞKİLİ VƏ NORMALAŞDIRILMASI

(AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının iş təcrübəsi əsasında)

Müasir mərhələdə kitabxanalar qarşısında duran ən mühüm məsələlərdən biri əməyin elmi təşkili (ƏET), əməyin normalaşdırılmasıdır. ƏET-əmək məhsuldarlığının artırılması, zəhmətkeşlərin iş qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsinin təmin edilməsi, kitabxana-bibliografiya ehtiyatlarının tam istifadə edilməsi, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi üçün ən effektiv vasitələrdən biridir. ƏET deyilərkən insanları və texnikanı vahid istehsal prosesində birləşdirən, elmi nailiyyətlərə, qabaqcıl təcrübəyə əsaslanan, hər şeydən əvvəl insanın sağlamlığını qoruyan və onun üçün birinci dərəcəli həyat zərurətinə çevrilən əməyin elmi təşkili başa düşülməlidir. ƏET-nin məqsədi daha az məsrəflər sərf etməklə, yüksək məhsuldarlığa nail olmaqdır.

Normativ kitabxanalar ənənəvi və informasiyalı «Əl ilə» həyata keçirilən və avtomatlaşdırılmış kitabxana proseslərini təhlil etmək, tənqidi qiymətləndirmək və optimallaşdırmaq qabiliyyətinə malik sistem analitiklərinə, texnoloqlarına tələbat hiss edirlər. Əmək resurslarının müasir bazası proqramlaşdırma və hesablama texnikası, nəşriyyat fəaliyyəti, menecment, marketing, reklam işi, təcrübi psixologiya və digər sahələrdə çalışan peşəkarları kitabxanaya işə cəlb etməyə, kitabxana işçilərinin ixtisaslarını artırmağa və ya ikinci ixtisas almağa imkan verir.

Əmək proseslərinin səmərəliliyində bütün kitabxananın normal fəaliyyəti üçün elmi əsaslandırılmış normaların işlənilib hazırlanması və tətbiq edilməsi mühüm rol oynayır. Norma təcrübənin yayılma vasitəsidir. ƏET-də tətbiq olunan norma istehsal ehtiyatının axtarışına, işin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına sövq edir. Normalaşdırma iş vaxtının itkilərinin və qeyri-məhsuldar vaxt itkisini aşkar etməyə kömək edir, əməyin bölgüsü və kooperasiya düzgün həllinə, elmi şəkildə əsaslandırılmış iş planlarının tətbiqinə, kadrlardan səmərəli istifadə etməyə, əmək intizamını möhkəmlətməyə, şöbələrin, bölmələrin, qrupların ayrı-ayrı əməkdaş işçilərin işini obyektiv şəkildə qiymətləndirməyə imkan verir.

Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası bu işlə uzun müddət məşğul olmuşdur. 1986-cı ilin mart ayında kitabxananın Elmi-metodiki şurasının qərarı

ilə bu işə başlanılmışdır. «Azərbaycan EA Mərkəzi Elmi kitabxanasında əməyin elmi təşkili və normalaşdırılması» adlı bu elmi tədqiqat işi başlandığı dövrdən mərhələlərə bölünmüş və müəyyən ardıcılıqla həyata keçirilmişdir. Bununla əlaqədər olaraq, hazırlıq dövründə ƏET üzrə komissiya təşkil olunmuş, həyata keçiriləcək işlərin proqramı tərtib edilmişdir. Bu komissiyaya Mərkəzi Elmi Kitabxananın hazırlıqlı əməkdaşları, o cümlədən kitabxananın müdiriyyəti, kitabxanaşünaslıq şöbəsinin bütün işçiləri, şöbə müdirləri və s. daxil edilmişdir. Komissiya köhnə və yeni normaların araşdırılması yollarını müəyyən etmiş, tədqiqat obyektlərində əməyin təşkilinin səviyyəsini öyrənmiş, tədqiqat üzrə uçot sənədlərini hazırlamış, tədqiqat metodlarını və üsullarını işləyib hazırlamışdır. Bu məqsədlə mövzu üzrə keçmiş SSRİ-də və xaricdə ən qabaqcıl kitabxanaların iş təcrübəsi öyrənilmiş, müvafiq ədəbiyyat seçilmiş, mövzu kartotekası yaradılmışdır. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, son dövrdə kitabxananın kitabxanaşünaslıq şöbəsi respublikada iri kitabxanaların iş təcrübəsinin öyrənilməsi ümumiləşdirilməsində və tətbiqində müəyyən iş görməkdədir. Bu şöbədə kitabxanaya daxil olan bütün ədəbiyyat nəzərdən keçirilir, qabaqcıl iş metodlarını əks etdirən kartoteka yaradılır.

Şöbənin əməkdaşları əməyin normalaşdırılması təcrübəsini öyrənmək məqsədilə keçmiş SSRİ EA Təbiət Elmləri kitabxanasına, Ümumittifaq Dövlət Xarici Ədəbiyyat kitabxanasına, K.D.Uşinski adına Dövlət Elmi Pedaqoji kitabxanasına ezam edilmiş, bu kitabxanalarda normalaşdırmanın tətbiq metodlarını, texnoloji kartotekanın quruluşunu və tətbiqini öyrənmişlər. «Proses və əməliyyatların texnoloji kartotekası» hazırlanmış və müzakirə olunmaq üçün kitabxananın şöbələrinə paylanmışdır. Bundan sonra normalaşdırma işi üzrə aşağıdakı metodlar tətbiq olunmuşdur. «Azərbaycan EA MEK-da normalaşdırmanın iş planı», «Əməyin elmi təşkili işlərinin aparılması üzrə tədqiqat obyektlərində iş planı», «Mərkəzi Elmi Kitabxana və onun filiallarının əməkdaşları üçün ƏET üzrə yaddaş», «İş gününün işçi tərəfindən fotoqrafiyası», «Əməkdaşların fərdi iş uçotu cədvəli» və s.

Tədqiqatın ikinci mərhələsində normalaşdırmasının metodikası işlənmiş tədqiqat obyektlərində, yəni şöbələrdə normalaşdırmanın metodikası müəyyənləşdirilmişdir. Normalaşdırmanın istənilən metodunun istifadəsi xüsusi bilik, müəyyən vərdiş və bacarıqlar tələb edir. Ona görə də normativ sənədlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada hazırlanması intellektual potensialın effektiv istifadəsi, işlərin və proqramlaşdırılan nəticələrin rəşional təşkili planında aşkar üstünlüyə malikdir. Həmin şöbələrə «Yaddaşlar» paylanmışdır ki, bunlarda da ƏET-nin məzmunu və bu barədə ədəbiyyat siyahısı verilmişdir.

Tədqiqatın üçüncü mərhələsində eksperiment işləri görülmüşdür. Bu mərhələdə işçilərə anket sorğuları paylanmışdır ki, bunlarda da işçilər özləri haqqında, şöbələrdə işin bölüşdürülməsi, əlaqələndirilməsi, ardıcılığı, uçotu və s. haqqında ilkin məlumat vermişlər. Anket sorğularında işdə olan çətinliklər

və onları aradan qaldırmaq üçün işçilərin verdikləri təkliflər öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat aparılarkən, bütün bu variantlar nəzərə alınmış hər bir proses üçün ən optimal variant seçilmişdir.

Hər bir metod üzrə aparılan tədqiqatlar üçün ayrıca arayış tərtib olunmuşdur ki, bunlarda da çatışmazlıqlar və onları doğuran səbəblər müəyyən edilmişdir. Beləliklə, kitabxananın hər bir işçisinin gördüyü iş haqqında tam təsəvvür yaranmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, digər respublikalarda bu iş bizdən bir qədər əvvəl həyata keçirilmiş, normalar işlənib hazırlanmışdır. Bu sahədə xeyli material toplanmış və keçmiş SSRİ EA Təbiət Elmləri Kitabxanası, Ukrayna EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Moldova EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən işlənib hazırlanmış normalar AMEA Mərkəzi Elmi kitabxanasının normaları ilə müqaisəli şəkildə araşdırılmışdır. Müəyyən olunmuşdur ki, çox vaxt bizim iş prosesində aldığımız normalar onların normalarından xeyli fərqlənir. Bu da onunla əlaqədardır ki, hər bir kitabxana öz normalarının üzərində işləyərkən bu normaları fərdi şəraitə, vaxta uyğunlaşdıraraq hazırlayır.

Beləliklə, çox mərhələli tədqiqatın nəticəsində kitabxananın bütün iş prosesləri şöbələr üzrə ardıcılıqla bölüşdürülmüş, normalar işlənib hazırlanmış və kitab halında çapdan buraxılmışdır. Kitabda icra olunan bütün iş prosesləri, onların icrasının məzmunu, işin həcmnin ölçü vahidi, həmin işi görməyə sərf edilən vaxtın norması və bir saat ərzində norma öz əksini tapmışdır. Vaxt norması–bir tədbirin (kitab sərgisi, oxucu konfransı və s.) bir prosesin (bir kitabın verilişi, işlənməsi və s.), bir əməliyyatın (ştempelin vurulması, nəşrin inventara yazılması və s.) görülməsinə sərf olunan vaxt, istehsal norması–müəyyən vaxt ərzində (bir saat, bir dəqiqə, bir gün və s.) görülmə biləcək əməliyyatların, proseslərin sayını göstərir. Vaxt norması məlum olduqda istehsal normasını hesablamaq mümkündür. Kitabın «qeydlər» bölməsində müəyyən iş prosesinin xüsusiyyətləri göstərilmişdir. Elə iş prosesi var ki, bunlar bir neçə şöbə tərəfindən təkrar olunur. Bu vaxt kitabda da həmin proses onu icra edən şöbələrin hamısında öz əksini tapmışdır ki, bu da kitabdan istifadə etməyi asanlaşdırır. Qeyd etmək lazımdır ki, ola bilər ki, eyni prosesə ayrı-ayrı normalar verilsin. Bunu hər bir şöbənin spesifik xüsusiyyətləri ilə izah etmək olar. Həm də bu zaman ilk baxışda eyni görünən iş prosesinin məzmununda və icra vaxtında da fərqlər ola bilər.

Kitabda normalaşdırılması mümkün olmayan işlər də öz əksini tapmışdır. Çünki kitabxana işinin planlaşdırılmasında, hesabatlar yazılarkən iş növləri mütləq nəzərə alınmalıdır. Bəzi bibliografik, metodik və tətqiqat işlərində, onların mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, normalar təxmini, yəni «p-dən p-dək» verilmişdir. Məsələn, metodik vəsaitlərin tərtibi, müəyyən mövzuda məqalənin

yazılması, biblioqrafik arayışların tərtibi, kitab icmallarının hazırlanması, oxu planlarının tərtibi və s.

Çap olunmuş kitab kitabxananın rəhbərliyi və işçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ondan aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə etmək olar: kitabxanada fərdi və ya şöbənin kitabxananın planını hazırlamaq, müəyyən tapşırığı yerinə yetirmək, bölmə və yarım bölmələrdə elmi işlərin əsaslandırılması, işçilərin əmək məhsuldarlığına nəzarət, kitabxanada, şöbə və bölmələrdə ştatların sayını müəyyənləşdirmək, hər bir işçinin nə qədər iş icra etdiyini görmək və s. Onu qeyd etmək lazımdır ki, kitab hazırlanarkən bilavasitə şöbə müdirləri ilə məsləhətlər keçirilmişdir.

Tədqiqatın gedişində əmək proseslərinin səmərələşdirilməsi üçün əməyin qabaqcıl metod və üsullarının, kitabxananın imkanları daxilində müasir texniki iş vasitələrinin tətbiq edilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bundan başqa iş yerlərinin rahatlığı, sanitar-gigiyenik qaydalara uyğun olaraq şəraitin yaxşılaşdırılması, fiziki və emosional yüklənmənin azaldılması, əmək və istirahət rejiminin yaradılması və s. nəzərə alınmışdır.

Tədqiqatın yekun mərhələsi texnoloji kartotekanın tərtibi ilə başa çatmışdır. Texnoloji kartoteka (TK) kitabxananın bütün iş proseslərini bütünlüklə və hər bir proses ayrılıqda və ardıcılıqla əks etdirməyə hər bir işçinin sərf etdiyi qeyri- məhsuldar vaxt itkisini, nə dərəcədə yükləndiyini və boş dayanmasını görməyə imkan verir.

Əməyin bölgüsü zamanı hər bir kitabxana işçisinin şəxsi marağı, qabiliyyəti və s. nəzərə alınır. İşin həcmnin uçotu, normalar üzrə ona sərf edilən vaxtın hesablanması əməyi düzgün bölüşdürməyə, ayrı-ayrı işçilərin artıq yüklənməsinə iş vaxtından səmərəli istifadə etməsinə və əmək intizamının möhkəmləndirilməsinə imkan verir. Bununla belə ƏET bir dəfəlik yaradılmış və dondurulmuş forma kimi qalmamalıdır. İş şəraitinin dəyişməsi, elmi-texniki tərəqqinin gündəlik fəaliyyətə tətbiqi daim ƏET üzrə tədbirlərin yenidən işlənməsinə tətbiq edilməsi kimi vəzifəni hər bir kitabxananın qarşısına qoyur. Yeni normaların tətbiqinə isə kitabxanaların öz yaradıcılıq axtarışı, ixtisas səviyyəsi, dünya görüşü və s. öz müsbət təsirini göstərir.

ƏDƏBİYYAT

- 1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Kitabxana sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən sənədlər toplusu.-Bur.3.-B.,2005.-125 s.*
- 2. Mərkəzi Elmi kitabxananın əsas iş prosesləri üçün normalar.-2-ci nəşr.-B., 2005.- 111 s.*
- 3. AMEA Mərkəzi Elmi kitabxanasının 2003,2004,2005-ci illər üzrə hesabat materialları.*

4. İsmayilov X. İ. *Kitabxana informasiya texnologiyası: Dərs vəsaiti.- B.: Nurlar, 2009.- 312 s.*

5. Bıqın V.M., Malinin S.V. *Normirovanie truda: Uçebnik.-M.: Gkzamen, 2003.- 320 s.*

***C.Дж.ГАДЖИЕВА
Э.А.ШИРИНОВА***

**НОРМАЛИЗАЦИЯ И НАУЧНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ
В БИБЛИОТЕКАХ**

**(На основе практики работы Центральной
Научной Библиотеки НАНА)**

РЕЗЮМЕ

Этот предмет изучает некоторые проблемы административной организации работы по ноу-хау; проблемы по обеспечению оборудования Центральной Научной Библиотеки Азербайджанской Академии Наук. Авторы учитывают, новый метод Административной Организации работы и определения коэффициента трудоспособности используя проблемы. Авторы проанализировали проблемы управления временем в Центральной Научной Библиотеке, так же в сравнении с опытом научных библиотек стран бывшего Советского Союза (такие как Украинская и Молдавская Центральные Научные Библиотеки национальных академий наук этих республики).

***S.J. HAJIYEVA
E.A.SHİRİNOVA***

**NORMALIZATION AND SCIENTIFIC ORGANIZATION
OF WORK IN LIBRARIES**

**(based on the work practice
of the Central Scientific Library of ANAS)**

SUMMARY

This paper examines some problems of administrative work organization by know-how; equipment providing problems of central Scientific library of Azerbaijan National Academy of Sciences. Authors take into consideration a new method of administrative work organizing and work-capacity co-efficient definition using problems. Authors have analyzed the time management problems at central scientific library on comparison of FSU countries Scientific Library experiences too (Such as Ukrainian and Moldova central Scientific Libraries of this Republic National Academy of Sciences)